Független művelődési és helytörténeti havilap
XII. évfolyam 4. (540.) szám
2006. április 28. – péntek

100 éves a
HÉTFALU

Szerkesztők: Hochbauer Gyula, Kovács Lehel István

Alapította és szerkesztette (1906–1911): dr. Fekete Endre és Kiss Béla

• **Hochbauer Gyula**

Horger Antal

1872. május 18-án született Lugoson. Itt végezte a gimnáziumot is. Utána a budapesti egyetem bölcsészet karán szerzett 1898-ban magyar–német nyelv és irodalom tanári oklevelet. Egyetemi évei alatt a nyelvtudomány még nem foglalkoztatta különösen, inkább az irodalom és az esztétika érdekelték.

1896-tól 1899-ig a brassói főreáliskola helyettes, majd 1906-ig rendes tanára. Ebben az időszakban, pontosabban 1897-ben jelent meg első tudományos szakdolgozata *Ráskai Lea kódexeinek nyelvjárási sajátosságairól*. Ez a tanári szakdolgozata lett nyelvjárási tanulmányai és egész tudományos munkásságának kiindulópontja. A brassói tíz esztendő alatt elmélyült a nyelvjáráskutatásban és behatóbban tanulmányozta a történeti hang- és alaktant. Nyelvjáráskutatói érdeklődésének mintegy „melléktermé̇ke" a Magyar Népköltési gyűjtemény X. Köteteként 1908-ban megjelent *Hétfalusi csángó népmesék.*

1906 és 1911 között a budapesti VI. kerületi Állami Leánygimnáziumban tanított, s közben 1909–10 telén egy évi tanulmányi szabadság alatt különféle nyelvészeti előadásokat hallgatott a lipcsei egyetemen, majd 1910 márciusától augusztus végéig a finn nyelvet tanulmányozta Finnországban.

1911 szeptemberében a budapesti Állami Erzsébet-nőiskola polgári iskolai tanítóképző intézetébe helyezték át.

Az első világháború kitörése után, 1914. november 1-jén katonai szolgálatra vonult be. Tartalékos századosként 1918. november közepéig 32 hónapot töltött a harcterekben. Itteni szolgálatáért a *Signum Laudis*- és a *Német Vaskereszt*-tel tüntették ki.

Leszerelése után újból elfoglalta tanári állását. 1920 januárjában a vallás- és közoktatásügyi miniszter a közben főiskolává átszervezett Erzsébet-nőiskola és a vele kapcsolatos Apponyi-kollégium igazgatásával bízta meg.

1913-ban egyetemi magántanári képesítést szerzett a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Bölcsészeti Karán. 1919-től a Szent István Akadémia és a Finnugor Társaság tagja, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

1922-ben a Trianon után Kolozsvárról Szegedre menekült Ferenc József Tudományegyetem magyar nyelvészet tanára. Az egyetemi tanárkodás ideje Horger Antal tudományos munkájának legtermékenyebb korszaka. 1914-ben írta egyetemi segédkönyvnek szánva *A nyelvtudomány alapelveit*. Kiadta a *Magyar szavak történetét* (1924), az *Általános fonetikát* (1929), *A magyar igeragozás történetét* (1931), *A magyar nyelvjárások*at (1934) a *Rendszeres magyar hangtörténet*et.

Az 1941-ben Kolozsvárra visszaköltöző Ferenc József Tudományegyetemet nem követi, hanem Budapestre költözve folytatja tudományos munkásságát.

1946. április 14-én halt meg.

Alapvető munkáit 2000 után újra kiadták.

A tanévekre aprózott brassói évek (1896–1906)

1896. február 1-től Horger Antal a Brassói Főreáliskola helyettes tanára. A Kórház utca 29. szám alatt lakik. A millennium évében magyart és németet tanít, s az ifjúsági könyvtár őreként 1175 kötet közül ajánlhat az olvasni akaróknak.

Második tanévében németet, magyart, szépírást, történelmet tanít, osztályfőnök. Iskolájának ajándékozza a *Régi magyar költők tára* I. kötetét. *Ráskai Lea nyelvjárásá*val kutatóként is bemutatkozik a Magyar Nyelvőrben.

Az 1897/98-as tanévtől a Weiss Mihály utca 22-ben lakik. Február 13-án eljegyzi a 26 éves, marosvásárhelyi születésű Dajbukát Szidóniát. Az esküvőn az egyik tanú a Főreál akkori igazgatója, Rombauer Emil.

A negyedik tanévben 1899. július 29-től rendes tanár kinevezést kap. Most még franciát is tanít a magyar és a német nyelvek mellett heti 15 órában. Nevelői munkája is gazdagodik. Felolvassa a 48-as ünnepélyen: *Mit köszönünk az 1848-iki törvényalkotásnak?*-ot A Brassói Lapok tudósítója az 1. oldalon számol be az eseményről Horger Antal szereplését is értékelve: *„...egyszerű, világos és mindenekfelett érdekes volt [...] A közönség méltó érdeklődéssel hallgatta a felolvasást s a végén Horgert lelkesen éljenezte."*

Mintha elhanyagolt irodalmi érdeklődését akarná engesztelni a *Petőfi emléke* című írásban (Brassói Lapok. 1899. 174. sz. 2. o. és 175. sz. 2. o.).

Valamikor a tanév folyamán Kisfaludy-darabot tanít be a diákoknak.

Nyelvjárási szövegeket gyűjtve Brassóban tanuló vidéki diákoktól s ezek családjában felfedezi a magyar népmese hétfalusi változatát. Alapos előtanulmányok után máig helytálló hitelességgel írja le a hétfalusi magyar nyelvváltozatot. Gyorsírásos jegyzeteléssel az egyéni nyelvváltozatot követi érzékenyen, s pontos általánosításokkal fogalmazza meg a törvényszerűségeket. Népmesegyűjtő örömeit folyamatosan osztja meg (5 népmesét közöl) a brassói sajtó tágabb olvasóközönségével nemzeti léptékben népszerüsítve az itteni változat-kincset. Háromfaluban csodálkozik rá a boricára. Zajzoni Rab István és Orbán Balázs után az ő leírása irányítja a kutatók s az érdeklődők figyelmét erre a szokásra. A kukák játékában ő feltételez először rituális értéket, s ezzel kijelöli a borica-kutatás egyik máig járt irányvonalát. Olyan borica-kellékeket (kukaálarc, borica lapocka, kuka-korbács, őrharang) gyűjt, küld el a budapesti néprajzi múzeumnak, amelyeknek az Ethnográphiában közzétett fényképeire azóta is hivatkozik a borica időnkénti újraértékelésével próbálkozó néprajztudomány.

Horger Antal

Emellett: csángó tájszókat közöl a Szinnyei féle tájszótárban; feldolgozza Bod Péter 5 művét az Akadémia Nagyszótára számára.

Ilyen évi teljesítménnyel nem csoda ha egyszerre drukol neki és népszerűsíti a brassói magyar sajtó: „...*Horger Antal tanár a hétfalusi csángók néprajza terén buzgólkodik. A hétfalusi álarcos táncokról írt érdekes cikke nemsokára az Ethnográphiában fog megjelenni.*" (Brassói Lapok. 1899. 58. sz. 3. o.)

„Horger Antal a br. áll. reálisk. tudós tanára Hétfaluban egy rendkivül érdekes népmesét fedezett fel, mely A macska, kicsi kígyó és féreg ismert meséjét alexandrinus ritmusú, a székely balladák előadására emlékeztető, tömör nyelvű, élénk párbeszédű foglalatban tárgyalja. Ez is tanulsága annak, hogy mennyi roppant érdekes és sajátságos néprajzi kincs lappang még csángóink közt."(Brassói Lapok. 1899. 76. sz. 3.o.)

(folytatása a 2. oldalon)

• **Hochbauer Gyula**

Horger Antal

(folytatás az 1. oldalról)

Az 1899/1900-as Értesítőt Horger Antal Brassó nevéről szóló tanulmánya vezeti be.

Mintha előző évi felolvasását s Petőfi-tanulmányát folytatná, didaktikus céltudatossággal szeptember 23-án 100 diákjának Petőfi nemzeti és egyetemes jelentőségéről beszél.

Nyelvjárási kutatásait kiterjeszti a Bánságra is az ottani sváb nyelvjárás magyar kölcsönszavait keresgélve. Közöl pár mesét, köztük a beígért verses kuriózumot. S közben, június 8-án a tornaünnepélyen a versenyműsor bíróságának egyik tagja. Időnként vállalkozik tudománynépszerűsítő előadásra is (*A magyar nyelv történetéből*). Több kisebb nyelvészeti közleménye jelenik meg a Magyar Nyelvőrben.

Az eddigi számbavételből úgy tűnik, hogy a kutatás számára jóval szegényebb esztendő ez az előzőnél, pedig nem az, ugyanis az életmű nyelvtörténeti területén dolgozik s ez kevésbé látványos: a Magyar Tudományos Akadémia készülő Nagyszótára számára feldolgozott 20 XVIII. századbeli, nagyobbára Bessenyeitől származó munkát.

A következő tanévben folytatja ezt a munkát, ám érdeklődése a nyelvjárások felé fordul. A konkrét munka a halmágyi nyelvjárássziget tanulmányozása. Horger halmágyi adatközlői: Rozsondai István segédlelkész, Krocsán Irma kisasszony, Csomor István ág. ev. lelkész, Boldizsár János kereskedő (Nyelvtudományi Közlemények. XXXI kötet, IV. füzet. 3. o.). Ekkor már országos érdeklődésre számíthat a fiatal kutató, ugyanis ezt a nyelvjáráskutatási tanulmányát Zolnai Gyula akadémiai tag felolvasta a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályán 1901. április 1-én tartott rendes ülésén (Brassói Szemle. 1901. 16. sz., 7. o.)

Halmágyon is próbálkozott népmesegyűjtéssel, de csak egyet tett közzé a Brassói Szemlében.

Ebben az évben is tartott egy népszerűsítő felolvasást: a Brassói Nemzeti Szövetség szabad előadásán *Kurucok és labancok* címmel.

1901–2-s tanévben folytatja nyelvjárástanulmányozó körútjait. Ezekről a Csíki levelekben számol be. Kutatói gyakorlatává válik, hogy vissza-visszatérjen egy-egy előzőekben feldolgozott kérdéshez nagyrészt abból a célból, hogy a közben tapasztaltakat beépítse a kutatást is előbbvivő tanulmányba, másrészt azért, hogy a lényegesnek tartott kérdést a közönségben is ébren tartsa.

Így tér vissza ebben az évben a hétfalusi csángók eredetéhez (Brassói Szemle. II. évf. 22. sz.). Folytatja nyelvtörténeti, etimológiai, kutatásait.

1902–03-ban is magyart, németet, franciát tanít, a IV. osztályfőnöke, a Mikes önképzőkör vezetője. Körvezetőként 1903. február 2-án a Zágonban felállítandó Mikes-emlék javára estélyt rendezett. A műsor: 1. Rákóczi, Bercsényi – kuruc népdalok; 2. Lévay: Mikes; 3. Mikes Kelemen; 4. Arany János: A rodostói temetőben; 5. Rákóczi kesergője; 6. Herczeg Ferenc: Ocskay brigadéros (2 jelenet.).

Markánsan nyilvánul meg Horger Antal polémikus alkata azzal, ahogyan bekapcsolódik az Ethnographiában közölt *Kőműves Kelemenné eredete* című tanulmányával a II. Vadrózsa-pörbe. Tanulmányába beleépít három pürkereci ballada-változatot is. Adatközlői: Fazakas Fóris Mihály, Keserves Sipos Józsefné.

Neveket, román jövevényszavakat, szólásokat faggat és továbbra is foglalkoztatja a néprajz (*Csíki ablakrácsozatok*), a művelődéstörténet (*Egy brassói magántudós*).

A következő tanévben a tanítás mellett folytatja a munkát valamennyi megnyitott kutatási területen: nyelvjárási jegyzeteket ír (*Nyelvjárási jegyzetek, Három szász jövevényszó, Tájszók*), összefeglaló tanulmányban zárja le a barcasági csángók történelmének tanulmányozását (*A barcasági magyar községek története*. Brassó. 1903.), noha még egyszer visszatér e kedvelt területre a hétfalusi csángó *népmesék előszavában* (Brassó, 1906. június 15-i jelzéssel), polemizál a Nyelvtörténeti Szótár körül, közli a csángó meséket.

1904–5-ös tanévben újraveszi a csángó nép és a csángó név eredetének témáját az Értesítő nyitó tanulmányaként. (Ugyanaz az Erdélyi Múzeum 1905. februári és márciusi füzetében.) Polemizál egy Brassó név félremagyarázással. Átfogóvá teszi nyelvjárási kutatásait (*Székelyudvarhelytől Brassóig* és *A keleti székelység nyelvjárási térképe*.). Az Akadémia készülő Nagy Szótárának állandó munkatársa marad.

Hozzászól Herrmann Antal és Csulak Lajos a Brassói Lapok hasábjain folytatott vitájához a székely nyelvjárásról, a hozzászólás jogát azzal indokolva, hogy *„8 esztendő óta minden szabad időmet a magyar nyelvtudomány tanulmányozásának és művelésének szenteltem”* (Brassói Lapok. 1904. 42. sz. 1. o.). Horger Antal bírálja Ballagi Aladárt (Mór fiát), aki apja művét védve támadja a Magyar Nyelvtörténeti Szótár szerkesztőit (Szarvas Gábort és Simonyi Zsigmondot.)

A Főreál másik neves magyartanárával, Binder Jenővel együtt szervezik az 1905 március 2-i tánccal egybekötött ifjúsági előadást az Orient szálló nagyterében. A műsor: 1. Dianer: Viharban (ifjúsági vegyes kórus); 2. Haydn: Trio (zongora); 3. Kiss József: Nápolyi Emlék (szavalat); 4. Népdalok (ifjúsági vegyes kórus); 5. Moliere: Kénytelen házasság (fordította Hevesi Sándor). Korhű jelmezek Komjáthy János Kassai színi igazgatótól.

Utolsó Brassóban töltött tanéve tudományos elismerést hozott Horger számára: a Magyar Tudományos Akadémia 1906. évi nagygyűlése a Sámuel-díjjal tüntette ki a múlt év folyamán megjelent kisebb terjedelmű értekezések közt a legértékesebbnek minősítvén *„A keleti székelység nyelvjárási térképe (magyarázatokkal)”* című dolgozatát.

Recenzálja Vikár Béla *Somogy megye népköltészete* című gyűjteményét.

Az idegen szavak káráról győzködi az olvasóit. S kutatói érettségről tanúskodó nyelvtörténeti írásai jelzik: a tíz év próbaidő letelt.

A brassói esztendők alatt Horger Antal családot alapított, próbálgatta, hogyan illik egy korabeli magyar értelmiséginek viszonyulnia közössége bizonyos eseményeihez. Kipróbálta a tanárság körvonalazta feladatkört, és különleges tudásszomjjal vetette bele magát a nyelvtudomány különböző, s mégis egymással folyton érintkező területeibe. Kialakult benne az értelmiségi változataként a kutatói magatartás. Ez igazítja emberi arcélét is a továbbiakban.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

Lapszámunkat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta.

Találkozás az erdők manójával

Télen, egy hideg éjszakán, amikor az állatok is elbújtak az erdő mélyébe, remegve kinéztem az ablakon és egy fényen akadt meg a szemem. Ott állt az erdők manója.

Nagyon megijedtem, mert haragosan nézett rám, mintha rosszat tettem volna neki. Bátorságot vettem és megkérdeztem:

– Ki bántott meg téged, kismanó?

– Nem bántott ám senki, csak szomorú vagyok, mert mindenki fél tőlem.

– Én nem félek, csak hirtelen jelentél meg a sötétben! Ki vagy te?

– A nevem Firgeforgó Cocóka.

És barátok lettünk. Sok órán keresztül mesélgetett az állatok titkairól, hogy milyen nehéz az állatok élete, amikor az emberek kivágják az erdőket...

– Tudod, hogy te is segíthetsz az erdő lakóinak? – kérdezte a manó.

– Hogyan tudnék segíteni én?

– Úgy, hogy minden barátodat elhívod és ültettek egy-egy fát. – felelte a manó.

Örvendtem, hogy engem választott, hogy segítsek neki és így a manó megelégedve indult hazafelé.

Teljesítettük a manó kérését és ma látjuk, hogy milyen szépen nőnek a csemeték.

(Jakab Edina, II. osztály, Zajzoni Rab István Középiskola, Négyfalu)

• **Szerkesztőség**

Hirdetések

2006. április 29-én 9 órától a Négyfalusi Néprajzi Múzeumban és a Zajzoni Rab István Középiskola türkösi épületében szervezi meg a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság és a Négyfalusi Néprajzi Múzeum a *II. magyar népmese maratont*.

*

A 2006-os évet a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság *Jakab András évvé* nyilvánítja és májusban megszervezi a *Jakab András emlékkiállítást*. Ez úton megkérünk mindenkit, akinek Jakab Andrással kapcsolatos anyagok vannak birtokában, vegye fel a kapcsolatot újságunk szerkesztőségével.

Támogassa jövedelemadója 2%-ával a HMMT-t!

Idéntől a jövedelemadó két százalékáig terjedő összeggel támogathatja valamennyi adófizető román állampolgár a civil szervezeteket. A 2005-ben kapott jövedelem után befizetett adó alapján kitöltött űrlapokat május 15-éig lehet benyújtani a helyi adóhivatalhoz.

Az adótörvénykönyv előírásai szerint minden magánszemély rendelkezhet a befizetett jövedelmi adójának két százalékáról és átutalhatja azt, a 26/2000-es rendelet értelmében létrehozott nonprofit szervezetek valamelyikének. Tulajdonképpen – egyébként az államkasszába jutó – pénzösszeget maga az adófizető irányítja át egy civil szervezet költségvetésébe. A gazdasági szakértők úgy is értelmezik ezt a rendelkezést, mint az állam közvetett támogatását a civil szervezetek számára, amelynek keretében azonban maga az adófizető polgár döntheti el, kit szeretne támogatni.

Azok az adófizetők, akik civil szervezeteket szeretnének jövedelemadójuk két százalékáig terjedő összeggel támogatni, március 1-től kérhetik a munkahelyükön az adófizetést igazoló dokumentumot (fisa fiscală). A támogatás lebonyolításához ugyanis nélkülözhetetlen ez az irat. Továbbá ki kell tölteni, a támogatásról szóló 230-as számú szabványkérést, amelyet legkésőbb május közepéig kell benyújtani. Az űrlap a következő oldalról tölthető le: http://www.doilasuta.ro/download.htm, vagy kérésre elküldjük a nyomtatott változatot.

A HMMT adatai:

Asociația Culturală Maghiară din cele șapte sate
CUI: 14314771
Cont bancar IBAN: RO70BRDE080SV05848600800

• **Hochbauer Gyula**

Horger Antal brassói tanárkodása alatt született munkái

Nyelvjárási munkák

1. Ráskai Lea nyelvjárása. In: Magyar Nyelvőr. XXVI. 5. és 6. füzet

2. A halmágyi nyelvjárássziget. In: Nyelvtudományi Közlemények. XXXI. 365–423.

3. A háromszéki nyelvjáráshoz. In: Nyelvtudományi Közlemények. XXXVII. 307.

4. A háromszéki nyelvjárás ügyében. XXXVIII. 184.

5. Udvarhely vármegye székely nyelvjárásának hangtani sajátosságai. In: Nyelvtudományi Közlemények. XXXIX.

6. A keleti székelység nyelvjárásának térképe (magyarázatokkal). In: Magyar Nyelv. I. 446/54.

7. A szakadáti nyelvjárássziget. In: Magyar Nyelv. VI. 197., 306., 318.*

8. Székelyudvarhelytől Brassóig (nyelvjárási jegyzetek). In: Magyar Nyelvőr. XXXIII. 489.

9. A bánsági sváb nyelvjárás magyar szavai. In: Egyetemi Philologiai Közlöny. 1899. 702–716.

10. Nyelvjárási jegyzetek. In: Magyar Nyelvőr. XXXII. 558.

11. Tájszók. In: Magyar Nyelvőr. XXXIII. 244., XXXIV. 103., 104.

Helytörténeti munkák

1. A hétfalusi csángók eredete. In: Brassói Szemle. II. évf. 22., 23. sz.

2. A barcasági magyar községek története (Tanulmányok és javaslatok a hétfalusi és környékbeli csángók helyzetének javítása iránt). In: Brassó, 1903.

3. A csángó nép és a csángó név eredete. In: A brassói m. kir. főreáliskola 1904/5 évre szóló értesítője, Brassó, 1905.

4. A csángó nép és a csángó név eredete. In: Erdélyi Múzeum, 1905. februári és márciusi sz.

Néprajzi munkák

1. A hétfalusi csángók boricatánca. In: Ethnographia. X. 1899. 106-.

2. A Kőmíves Kelemenné eredete. In: Ethnographia. XIII. 392–404., 440–448.

3. Csíki székely ablakrácsozatok. In: Néprajzi Értesítő. III. 137–141.

4. Csángó népmesék. In: Brassói Szemle. I. évf. 31–36. sz.; Brassói Szemle. II. évf. 8. sz.; Brassó Megyei Hírlap. 1898. XI. 21., 1899. I. 11., 18.; Erdély Népei. II. 18–22.; Brassói Lapok. 1898. X. 21.; 1899. 13–14–15. sz., 17–18–19. sz. 139–140–142. sz., 261. sz., 1900. 14. sz.; Lupi Bácsi kis krónikása. I. évf. 2–3. sz.

5. Halmágyi népmese (?): Arról, hogy hogyan lettek az oláhok. In: Brassói Szemle. 1901. 7. sz. 2.

6. Kőműves Kelemenné eredete (három pürkereci Kőműves Kelemenné-változattal). In: Ethnographia. XIII. 392–404. és 440–448.

7. Kriza Székely népmeséiről. In: Ethnographia. XXIII. 239., 368-369.*

Nyelvtörténeti írások

1. Bakonybíró. In: Magyar Nyelvőr. XXVI. 4. füzet

2. A -ság, -ség képző. In: Magyar Nyelvőr. XXXIV. 374.

3. Magashangú névmutató. In: Magyar Nyelvőr. XXXIV. 370.

4. Esküllő, Esküküllő. In: Magyar Nyelv. I. 368.

5. A Brassó név és egy magyar hangtörvény. In: Magyar Nyelvőr. XXXIII. 489.

6. Két oláh jövevényszavunk (furulya és gyilok). In: Magyar Nyelvőr. XXXI. 546–49.

7. Magyer női nevek. In: Magyar Nyelvőr. XXXI. 340.

8. Nyögte Mátyás bús hadát. In: Magyar Nyelvőr. 523.

9. Asszonyné. In: Magyar Nyelvőr. XXXI. 524.

10. Szíveskedik. In: Magyar Nyelvőr. XXXI. 578.

11. Délibáb a természetben. In: Magyar Nyelvőr. XXXII. 116 és 235.

12. Három szász jövevényszó. In: Magyar Nyelvőr. XXXII. 309.

13. Kortes. In: Magyar Nyelvőr. XXXII. 507.

14. Datk. In: Nyelvészeti Tanulmányok. Kv. 1904. 62.

15. Dugonics András Nyelvújításáról. In: Magyar Nyelvőr. XXXI. 155–160.

16. Kezel. In: Magyar Nyelvőr. XXX. 482.

17. Kivált. In: Magyar Nyelvór. XXX. 483.

18. Kortes. In: Magyar Nyelvőr. 98.

19. Ahol a bort is singgel mérik. In: Magyar Nyelvőr. XXXI. 212., 269.

20. A -té képző eredetéhez. In: Magyar Nyelvőr. XXXIII. 251.

21. Ostádium. In: Magyar Nyelvőr. XXVIII. 28.

22. Masáncki alma. In: Magyar Nyelvőr. XXVIII. 89.

23. Brassó és Kronstadt. In: A brassói magyar királyi főreáliskola 1900. évi értesítőjében és Brassói Szemle. 1901. jan. 6./5.

24. Mirha. In: Magyar Nyelv. III. 87.*

25. Zángor. In: Magyar Nyelv. III. 88.*

26. Bába, baba és báb. In: Magyar Nyelv. VII. 116. és 154.*

27. A csángó név eredetéhez. In: Magyar Nyelv. IX. 418.*

28. Barcaság. In: Magyar Nyelv. XI. 239.*

29. Pentele. In: Magyar Nyelv. XXI. 271.*

A negyven felé közeledő Horger Antal a Berzeviczy-affér idején. Keresztény avagy keresztyén? Forrás: HVG 1997. május 10.

Helyesírás

1. Az idegen szavak írásáról. In: Magyar Nyelvőr. XXXV. 236.

Könyvismertetők

1. Mi hasznát vettük a Nyelvtörténeti Szótárnak? In: Magyar Nyelvőr. XXXIII. 151.

2. A Nyelvtörténeti Szótárról. In: Brassói Lapok. 1904. febr. 4., febr.21.

3. Somogy megye népköltése. In: Magyar Nyelvőr. XXXIV. 332.

Különfélék

1. Egy brassói magántudós. In: Brassói Hírlap. I. évf. 66. sz.

2. Petőfi emléke. In: Brassói Lapok. 175. sz. 1–2., 178. sz. 1.

3. Csíki levelek I–IV. In: Brassói Szemle. I. évf. 31–36. sz.

*Ezek az írások már nem brassói működési idejére esnek, de lényegileg az itteni világgal kapcsolatosak. A barcasági, székely és erdélyi témák későbbi felbukkanásai a tudós életművében a Brassóban töltött esztendők szerepét hangsúlyozzák.

*

A könyvészeti mutatót a *Magyar Nyelv első huszonöt kötetének Mutatója,* a *Nyelvőrkalauz,* Techer Józseftől a hetven éves Horger Antalt köszöntő írás végén (Magyar Nyelv. XXXVIII. 145-149.) közölt kiegészítőnek szánt Horger-könyvészet, a *Brassói Magyar Királyi Főreáliskola 1896 és 1906 közötti Értesítői*, valamint a tudós itteni működése alatt Brassóban megjelent számottevő (itt elérhető) lapokat böngészve állítottam össze.

• **Hochbauer Gyula**

A nyelv tisztelete

Horger Antal 24 évesen került volt Brassóba. 26–27 évesen meséltette a 40–50 közti Fórizs Mártont, aki Pürkerecen mondta a meséket a brassói Főreál tanárának... A meseszöveg tanúsága szerint akkor még Brassó és Zajzon, meg a többi mesét őrző falu másképp csodálkozott egymásra. A frissében felfedezett csodákat Horger Antal igyekezett is világgá kürtölni egy leendő tudóstól elvárható rendszerességgel. Bár lehet, hogy ezt az egy mesét (A vasfejű farkas) is három BL számra törő nyugalom már az olvasófogó újságé volt. Ha így volna is, érezhető a mesék szövegén a mesélő nyugalma. Amit rákényszerített a hallgatóra. (Lehet, hogy eszerint is harmóniaösztönző a mese.) S ha a BL-ben tárcaként közölt és a meséskönyvi változatát összevetjük, érezhetjük a szöveg ilyen szempontú romlását: a csiszoltabb változatban a szöveg veszít az elbeszélői türelemből, s a nyelvjáráshoz közelebbi szöveg inkább hordozza a beszélő arcát. Tagolatlanabb. Nézzünk egy példát: *„A gyermëk elment hetedhét országon kërësztül mimment, egy nyári alkonyatestén eliért ëggy roppant erdüőbe, niézëtt erre, arra, de nem vuólt hova menjen tovább.”* (Csángó népmese a BL. 1899/13. számából). S ugyanennek a mesének a meséskönyvi változatában (10. mese: A vasfejű farkas): *„A gyermek elment, hetedhét országon keresztül mind ment. Egy nyári alkonyatestén, szürkület tájban, elért egy roppant nagy erdőbe. Nézett erre, nézett arra, de nem volt hova menjen tovább.*”

A szöveg első formája szerint az események szünet nélkül ömlenek egymásba, a második változatban a három részre tagolás szaggatottá teszi az elbeszélést. A BL-ben közölt szöveg inkább megfelel a mesélés feltételezte elbeszélői magatartásnak s noha Horger Antal büszke arra, hogy nem változtat a mesék eredeti szövegén, ezek könnyebb olvashatásának kedvéért jócskán elrejt a mesélő arcából, amelyen bizony másképpen táncolnak a vonások a kettőshangzós változatban.

A fonetikus átírás szerinti *miment* s a *mind ment* sem hajszálpontosan ugyanazt jelenti ugyanabban, az átírás tényét akár figyelmen kívül is hagyó szövegkörnyezetben. Az *alkonytestén* körülírásszerű megduplázása (*szürkület tájban*) is rontja az eredeti szöveget. A *nézett erre, arra* természetes szövegösszetartó erejét is oldja az ige megismétlése és a gyakorító szerep felé mozdítja el, megtörve a folyamatosságot (*nézett erre, arra*), kiveti belőle az első változat *erre, arra* közötti beszédszünete hordozta feszültségét, s átértékeli a mögöttes gesztust is.

(folytatása a 4. oldalon)

• **Török László lelkipásztor**

K ö n y v b e m u t a t ó

Veres Emese-Gyöngyvér: *Ma leszek először házadban vendéged* című könyvének bemutatójára

Ha mindössze három szóban kellene összefoglalnom mostani lelkiállapotomat, talán ezt mondanám: **öröm, megtiszteltetés, szorongás.**

Öröm, mert minden születés, minden kisgyermek érkezése ezt az érzést váltja ki az emberből, és ha a régi latinok azt mondották, hogy *„minden könyvnek megvan a maga sorsa”*, én úgy vélem, hogy ez a sors – akár az embereké – a születéssel kezdődik. Itt van hát az újszülött, ***Veres Emese- Gyöngyvér* Ma leszek először házadban vendéged** című könyve, és ez a tény az én örömöm forrása. És ezt az örömöt nem csorbítja az sem, hogy a csecsemő Budapesten látta meg a napvilágot, hiszen a génjeiben, a lapjain akkor is ízigvérig erdélyi, barcasági, a mi fajtánk.

Megtiszteltetés, mert őszintén annak érzem azt, hogy egy közösség előtt, e közösség egyik tagjának munkáját méltathatom, esetleg bírálhatom.

A szorongás pedig abból adódik, hogy eddigi életem során ilyen tisztséget még sohasem töltöttem be, és a nagy kérdésem most is az, hogy milyen jogon szólok én bele másnak a munkájába.

Azért, mert felkértek rá. És ennek a felkérésnek szeretnék legjobb tudásom szerint eleget tenni.

Bevallom, úgy csendben mindig irigyeltem a vérbeli kritikusokat, akik egy alkotásról – lett légyen az könyv, festmény, szobor, avagy színházi előadás – még akkor is tudtak szépen és hosszan beszélni, ha nem volt semmi mondanivalójuk. Hozzájuk képest én sehol sem vagyok, mert én csak annyit tudok elmondani egy-egy ilyen alkotásról, hogy tetszik vagy sem. Az Emese könyvéről tehát annyit mondok: **tetszik**. Ennél többet mondjanak nálam avatottabbak.

De ha a könyvről nem is mondanék többet, szerzőjéhez lenne még egy-két szavam. Pontosabban három: **bocsánat, köszönöm, tovább.**

Itt a nyilvánosság előtt **bocsánatot kérek** Emesétől azért, hogy sokszor értetlenkedve, kételkedve szemléltem az adatgyűjtés egyáltalán nem látványos, poros, szürke, napszámos munkáját. Szinte értelmetlennek láttam – legalábbis egyházi szempontból. Mert én is úgy láttam a konfirmációt, ahogyan egy magyarországi lelkésztársam, aki ezt írta erről az eseményről: *„A konfirmáció már rég halott, csak nem volt bennünk annyi tisztesség, hogy eltemessük.”* Sajnos, nagyon sok igazság rejlik ebben a mondásban, a változó idők és mi, az idők nyomása alatt eltorzuló lelkű emberek a konfirmáció lényegét is elferdítettük. Erre csak két bizonyítékot hozok fel. Az egyik egy idén konfirmáló ifjútól származik, aki azt mondotta: nagyon örülök, hogy konfirmálok, majd arra a kérdésre, hogy miért, azt felelte: mert végre kapok mobiltelefont. A másik bizonyíték Zita lányomtól származik, akinek a véleményét a szerző a 23. oldalon rögzítette a könyvben.

Szintén a 23. oldalról tudjuk meg azt is, hogy mennyire más a régebbi konfirmandusok hozzáállása, azoké, akik kissé érettebb fejjel valamit megsejtettek az esemény lényegéből.

Lelkipásztorként, évről évre szembesülve a túlzottan fiatal, sok szempontból éretlen konfirmandusokkal, „felnőtt-jelöltekkel”, igencsak megkérdőjeleztem egy ilyen témájú könyv gyakorlati hasznát. Kaján mosollyal mondtam magamban az alcím – *felnőtté válás a barcasági csángóknál* – láttán: a mai konfirmandusok (nem az ideiek!!!) talán semmitől sem állnak távolabb, mint a felnőttségtől. Azt is mondottam: múltban kutakodóknak, néprajzosoknak, kultúrtörténészeknek vagy éppen vallástörténészeknek lehet hasznos egy ilyen könyvecske, de nekünk…

Nos, ezért kérek bocsánatot most a nyilvánosság előtt Emesétől.

Ugyanakkor **köszönöm** neki, hogy ezzel a könyvvel tudatosan megpróbálja ezt az egészségtelen látásmódot megváltoztatni, és e küzdelemben szövetségeseivé tenni mindazokat, akik veszik a fáradságot és elolvassák a könyvet.

Mert a könyv fő üzenete – számomra legalábbis – az, hogy a nálunk oly sok lelket és energiát megmozgató virágvasárnapi népünnepély – a konfirmáció – lehet ugyan szép szokás, hagyományaival, ünnepélyességével, régi köszöntőivel és rigmusaival igazi csemege egy néprajzos számára, de igazi célját csak akkor érheti el, ha a lélek tavaszának az ünnepévé is válhat. Újra azzá. Ennek az igénynek a tudatosítását Veres Emese Gyöngyvér – talán az sem véletlen, hogy papgyermekként – felvállalta. Ezért a köszönet a második szavam.

A harmadik pedig a **tovább**. Jó egészséget, kitartást, szerencsét és sok megnyert pályázatot kívánok számára a jó Istentől, hogy megkezdett munkáját tovább tudja folytatni, nem elsősorban az elismerésért – bár az sem árt néha – hanem ennek a közösségnek az épüléséért, amelybe ő mindig örömmel jön HAZA, kicsit feltöltekezni és amely – hiszem – ezután is szeretettel fogadja őt is és minden jó szándékú hazatérőt.

Én a magam részéről annyit ígérhetek meg – és ez is a könyvnek köszönhető – hogy ezután több megértéssel fogadom, hogy időnként feltúrja az irattárat, és régi, poros papírokkal árasztja el az életemet.

• **Veres István, Pürkerec**

Csángó népmese

Hol vót, hol nem vót, miég az Óprinarán-cán ës túl vót, de lakott ëccër két özvegy asszon két taluban s annak vót ëgyiknek ës ëty fija, s a másiknak is. Elindultak üők, hogy keressenek ojan hejët, hogy szolgáljanak ëgyütt. Elmënnek ëgy városba és ott vót ëggy öreg asszon, a kapuba állott. Kiérdëtte : Hova mëntëk fijaim?

– Mink bizon elmënünk szolgálni, kenyerët keresünk öreg özvegy anyánknok.

– Gyertëk hëzzám, mer ién mëkfogadlak, oan nagy dógot se adok nektëk. Van nekëm ëty tehen; azt üőrözze az ëgyik, a másik addig az ëstállóból a ganyét takariccsa ki.

Másnap a küsebb legén kihajcsa a tehent a legelüőre. A hogy a városból kihajcsa futni kezd a tehén, utánna a legény. Addig futnak, hogy mindakettő hobba keverëdik. De a tehent mégës úgy megüőrzötte, hoty haza nem tudott futni.

Estére haza hajcsa a tehent. Kérdi a másik: Hát ëcsém, hogy viseli az a tehém magát?

– Abbizën bátyo, nagyon jól viseli az a tehém magát. Mer ahogy a városból kihajtod, minnyá lefekszik, egész nap úty fekszik. Tés tudnál ëlegët aludni mellette, de nagyon vizes a hej, azér nem tucc lëfeküdni. Hanëm te juó erüős vagy, kössünk rád ëggy juó nagy mosó padot, a hátodra, hoty tuthass heverni.

Fël ës kötték másnap a hátáro és kihajcsa a tehent. Ahogy a városból kihajcsa a mezüőre, futni kezd a tehen, utánno a legény, hogy a hob szotyogott lë mindakettüőről, de mégës megüőrzötte úgy a tehent, hogy haza nem eresztette.

No most má haza mënnek. A kapun elig iér bé, aszongya: no ién ëcsém, ién többët nem üőrzöm eszt a tehent. Hoty te ingem ugy mektromfoltál, aszt se felejtëm el. Ingem fizessën ki az asszom, mert ién többët itt nem ülök.

– No de ién se! – mongya a küssëbb.

Hát ahogy igy osztakoznak, mëkhajja az öreg asszon. Aszongya: Gyertëk bié, hoty fizesselek ki, mer miég ijen szolgájim nam vótak, akik a tehent ugy megüőrözzék, mint tü. Van itt az ereszbe ëgy naty szuszák félig aranyval. Vëgyetëk magatoknak amennyit teccik.

De most ëgyik sem akar bémënni. No most már mégës bémënën a küssëbb. Elkapja a zsákot, tőtt ëgy vékányi aranyot, de üő és bébújik a zsákbo és fëlnyujcsa a zsák szádát.

A nagyobb mëkkapja, nem ës ügyeli, hogy mi vam benne, kihúzza, fëlvëszi a válláro, fut vélle ki a mezüőre és oda lëdönditti a zsákot.

A küssebb legény a zsákbo aszongya: Lassan koma! az ódalom maj bétörted!

Avval kikőlt a zsákból.

(Folytatjuk.)

• **Hochbauer Gyula**

A nyelv tisztelete

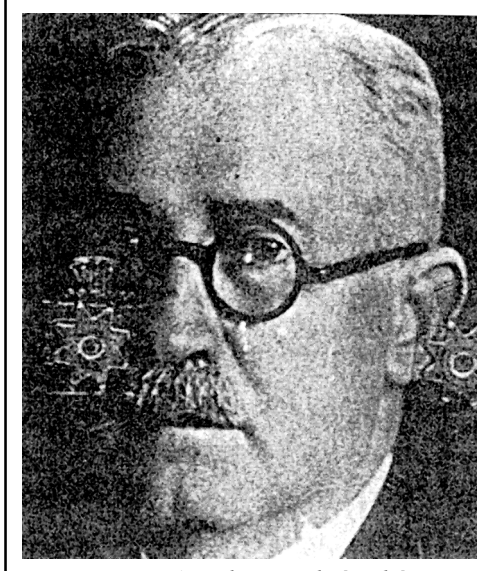

Horger Antal igazolványképe 1943-ból

(folytatás a 3. oldalról)

A véglegesnek számítható szövegben egy, a másik változathoz képest pluszban levő tartalmi mozzanat is van: a legénynek egyel több a próbatétele. Az első, a kilencszáz esztendős remeténél letöltött szolgálat állomásai: 1. a sebes folyóvíz; 2. a csendes folyóvíz, 3. a kopasz hegy; 4. a mező; 5. a kert; 6. a kis kápolna.

Az utolsó szövegváltozatban a negyedik próbatétel a lapban közölt változatból hiányzik s a harmadik próbatétel következményeként tartalmazza a negyedikét. Ami viszont arra enged következtetni, hogy nem minden szempontból rongálódik a szöveg a mesélés – gyorsírásos jegyzés – első közlés – utóbbi közlés rendje szerinti változatokban. Horger Antal a gyűjtés-lejegyzés módszerének tökéletesítésével magában tisztázta a szövegváltozatok közötti lehetséges és megengedhető viszonyt s a gyűjtő szövegkezelő felelősségét.

Úgy tűnik, hogy a Vadrózsák újrakiadása kapcsán a népköltészeti gyűjtés szöveghűségéről folytatott vita következtetéseinek Horger lelkiismerete szerinti kifejezése a meséskönyv szövegváltozata, melyet a gyorsírásos jegyzet többszöri újraértékelése nyomán alakított ki. Ez a mesét és a mesélést egyaránt tiszteletben tartja a szóbeliről írásbelire való átírás elfogadhatónak ítélt kompromisszumai mellett.

Figyelembe ajánlom a meséskönyvnek azt a meséjét is, amelyben Horger ízelítőt akar adni a hétfalusi magyar nyelvváltozatról a beavatatlan olvasó számára.

Horger lejegyzési módszere a közösségi nyelvváltozatot éltető, de egyúttal a változást is biztosító egyéni nyelvváltozat iránti tiszteletről tanúskodik s arról a felismerésről, hogy a nyelv több annál, mint ami tökéletesen szabályrendszerbe foglalható.

* Szerkesztőség: RO-505600 Négyfalu, George Moroianu utca (Nagyút) 87. szám * Telefon: 0268 / 275 773 *